

Hoe ver moet reconstructie historische tuinen gaan?

Frankendael, de laatste buitenplaats van Amsterdam

In de Amsterdamse tuinstad Watergraafsmeer, een droogmakerij uit de 17de eeuw staat langs de Middenweg de laatst overgebleven buitenplaats van Amsterdam: Frankendael. De andere buitens van rijke Amsterdammers zijn in de loop der tijd verdwenen. Begin volgend jaar wordt begonnen met het herstel van de historische landschapstuin van Frankendael, een Rijksmonument.

Rond de verschijning van dit nummer neemt stadsdeel Oost/Watergraafsmeer een besluit over bezwaren, die zijn ingediend tegen een onderdeel van het herstelplan van tuin- en landschapsarchitecte *Anja Guinée* en kunsthistorica *Lucia Albers*, die de tuin voor een groot deel in de oorspronkelijke staat willen terugbrengen.

Het is weer de aloude strijd: hoe ver moet je gaan bij reconstructie. Kunnen de huidige gebruikers van het openbare park, die de veranderingen in de loop der jaren zijn gaan waarderen, leven met een ingrijpende reconstructie, die de kap van heel wat volwassen bomen en heesters met zich brengt?

Doordat Frankendael steeds werd gebruikt of

bewoond en in de tuin de Amsterdamse stadskwekerij werd gevestigd bleven buitenplaats en tuin behouden. Acties uit de buurt konden in de jaren '80 en '90 voorkomen, dat de kwekerij plaats moest maken voor woningbouw.

Inmiddels is de oude glazen kas van de kwekerij gesloopt maar prachtig herbouwd met schoorsteen en al. Hier zetelt nu het op ecologische leest geschoeide restaurant De Kas.

Er wordt op dit moment gewerkt aan de aanleg van een kruidentuin en een boomgaard rond de Kas.

De buitenplaats zelf dateert vermoedelijk uit 1650 en werd gebouwd in opdracht van *Daniel van Liebergen*, de eerste bewoner. *Constantia Catharina Balde* en echtgenoot *Jacob Jan*

Op 12 mei 1928 was er na de Algemene Ledenvergadering van Heemschut een excursie naar Frankendael.

Vermeeren breidden tussen 1720 en 1747 het huis uit met een portiers- en koetshuis en een vierhoekige uitbouw aan de achterkant. *Jan Gildemeester* verfraaide later het huis met een daklijst, een poort (1783) en een wapenschild. In de gracht voor het huis staat een marmeren fontein. *Ignatius van Logteren* beeldhouwde de zeegod *Poseidon*, die hier met zijn gade, de zee-nimf *Amphitrite*, verpoost. In een schelpvormig bekken bevaart een bekoorlijk knaapje een dolfijn.

De historische tuinen van Frankendael worden straks opgenomen in een nieuw stadspark naar ontwerp van bureau *Sant & Co*, waarvan de aanleg aardig vordert. Straks kunnen de Amsterdammers genieten van een educatief ensemble, bestaande uit een 18de en 19de-eeuwse tuin en een van rond de millenniumwende. In een artikel in het vakblad *Groen* geven de ontwerpsters een uiteenzetting van hun herstelplan.

Huis Frankendael, zoals getekend door J.T.P. Bijhouwer in het Heemschutboekje Nederlandse tuinen en buitenplaatsen uit 1942.

Frankendael ligt op het snijpunt van de Middenweg aan de westelijke kant van het vroeger zelfstandige Watergraafsmeer en een hoofdtocht van de droogmakerij. Rond het huis lag een rechthoekige gracht, waarlangs lanen waren aangeplant. Binnen de gracht werd vanaf 1720 een geometrische tuin aangelegd in de Régence-stijl met fruitbomen, perken en sier-elementen. Van deze tuin is alleen de gracht over. Er staan nog enkele dikke iepen van zo'n 270 jaar oud. Toen Frankendael in gebruik kwam als tuinbouwschool in 1867 maakte Leonard Springer, die hier les gaf, een tekening van de tuinen.

Rond 1946 werd de tuin achter het huis opnieuw ingericht, volgens de ontwerpster en auteur van een artikel in het vakblad Groen mogelijk naar een ontwerp van prof. dr. ir. J.T.P. Bijhouwer, die in zijn reconstructie terugging naar de vroegere aanleg door rijen appels en perenbomen aan te planten, die nu verscho- len gaan achter forse rododendrons. Deze reconstructie naar de Régence-stijl is ook nu weer het uitgangspunt.

Deze stijl is zwaarder dan de Barok met asymmetrische elementen en is typisch voor de toenmalige buitenplaatsen in de Watergraafsmeer.

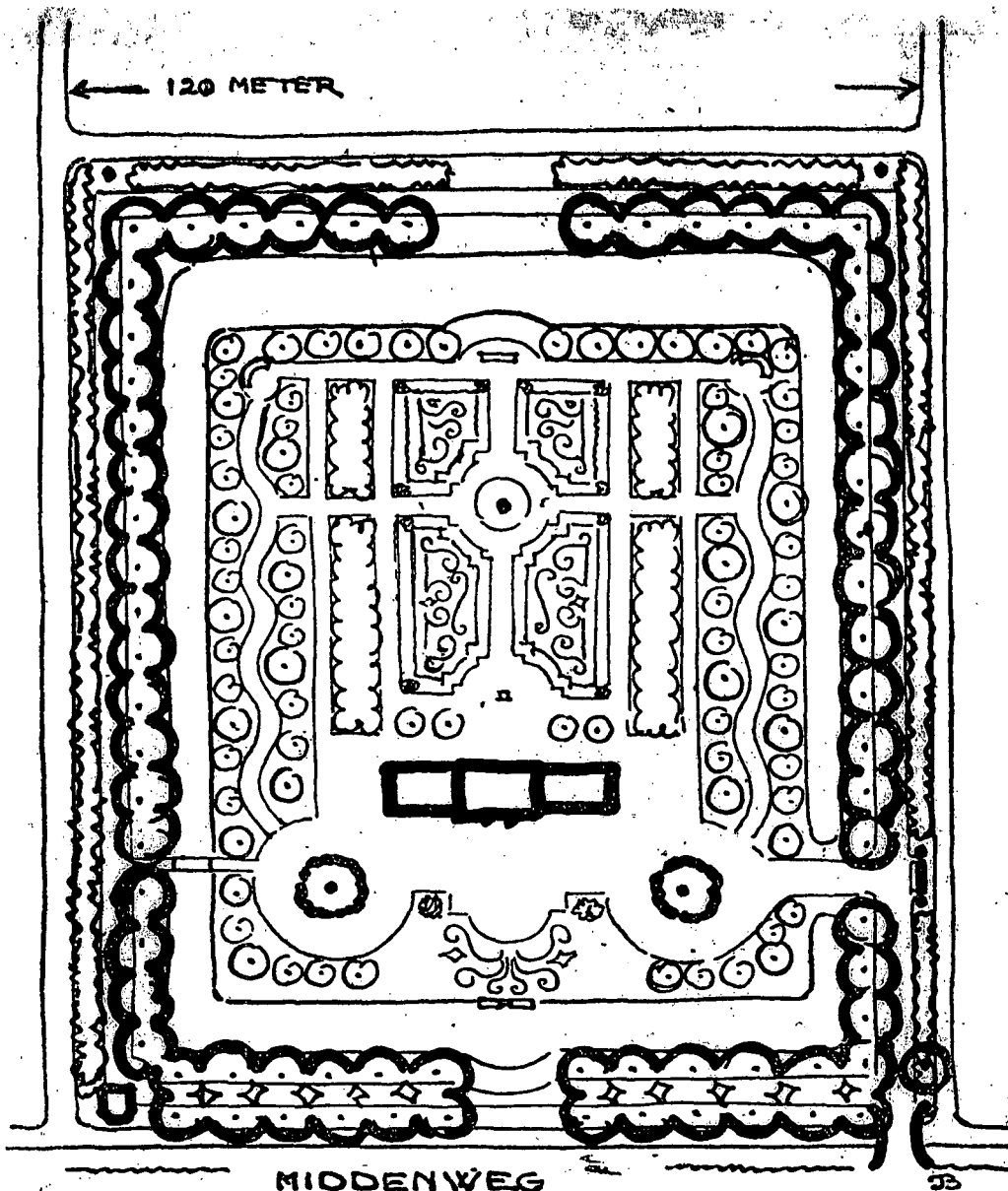
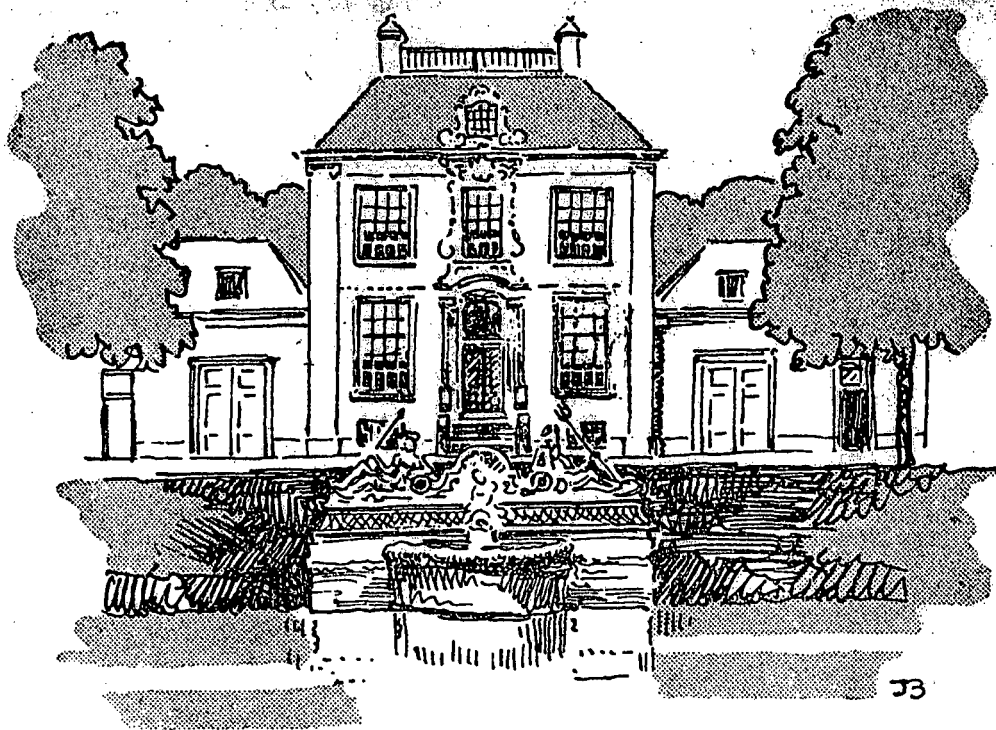
Bijhouwer en Heemschut

Het aardige is, dat Bijhouwer, de eerste hoogleraar in de landschapsarchitectuur aan de Landbouwhogeschool van Wageningen, in het boekje uit de Heemschut-serie *Nederlandse tuinen en buitenplaatsen* uit 1946 Frankendael beschrijft met een tekening van de 'gereconstrueerde' plattegrond. Zijn schets wordt nu dus ook weer gebruikt als uitgangspunt voor het herstel van de tuin rond de buitenplaats, zoveel mogelijk zonder aantasting van later aangelegde waardevolle onderdelen van de beplanting, zo stelt ons ontwerpster Anja Guinée gerust.

Er komen weer asymmetrische parterres met een keur aan planten, die in de tijd voor 1740 werden toegepast. Langs de randen van de parterres komen geschoren taxuskegels. De bestaande fruitbomen worden aangevuld met nieuwe en door hagen omzoomd.

De lindelaan, die begint bij de poort van het buiten aan de Middenweg, is de enig overgebleven laan van de oorspronkelijke rechthoek van lanen rond de gracht. Aan de voorzijde zijn bomen omgekapt, toen de drukke Middenweg werd verbreed, aan de achterzijde van de recht-

Reconstructie van de plattegrond van de geometrische tuin achter de buitenplaats. Tekening van J.T.P. Bijhouwer, ook in het Heemschutboekje.

hoek zijn de bomen verdwenen om ruimte te maken voor een tuin in landschapsstijl en waarom de laan aan de linkerzijde is verdwenen is niet duidelijk.

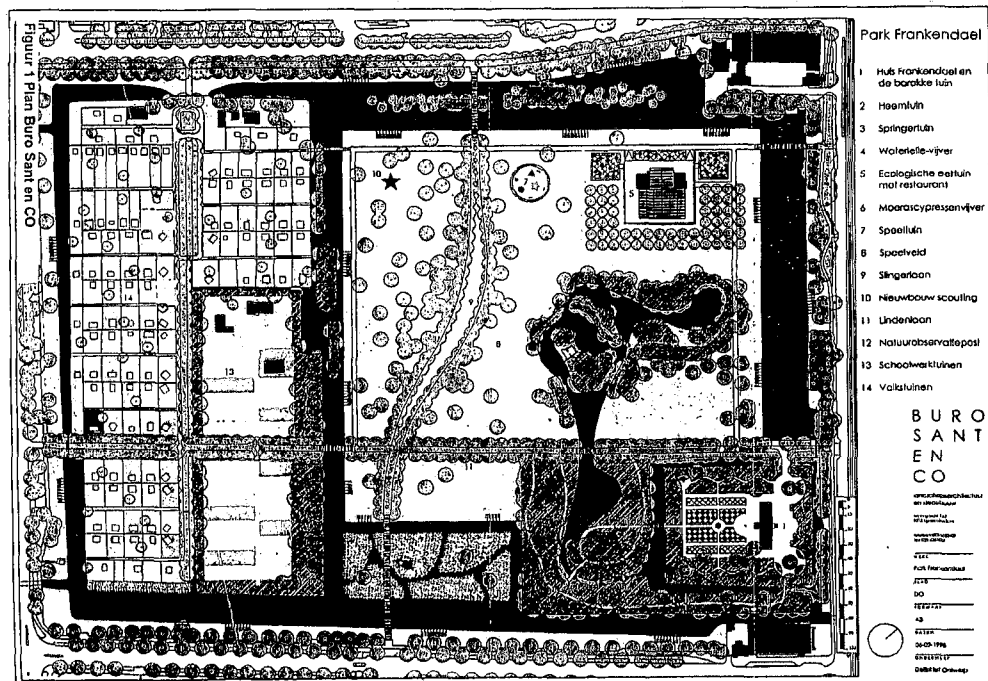
Kruidentuin moet wijken

De huidige ontwerpster wil nu ter linkerzijde de lindenlaan weer terugbrengen omdat dit deel van de rechthoek bij de oudste aanleg behoort. De uiteinden van die nieuwe laan zullen bestaan uit een balkon aan de gracht langs de Middenweg en een zuil op een pleintje aan de andere kant. Hiervoor moet de bestaande kruidentuin, een oase van rust, wijken en de *Vereniging Vrienden van Frankendael* is daartegen in het geweer gekomen. Zij vindt deze historisering te rigoureuus. De bezoekers genieten van de rust en schoonheid van de huidige kruidentuin. Er is een kans, dat het stadsdeel besluit de nieuwe lindenlaan ongeveer te laten ophouden bij de kruidentuin, die dan mogelijk in tact zou kunnen blijven.

Heremiet in ruïne

Achter de geometrische Régence-tuin heeft zich vanaf 1800 in fasen een landschapstuin ontwikkeld. Daarin is een landschap verbeeld met een beek als centraal motief. De nagemaakte beek stroomt als het ware vanaf een heuvel-landschap maar vlakker wordend laagland. De beek verbreedt zich, passeert de lindenlaan, splitst zich in de later zo genoemde Springertuin en verbreedt zich tot vijver. Tussen beide tuinen werd een Hollandse akker ingericht. In de splitsing van de beek bevindt zich een geheimzinnig eilandje, waarop een imitatie-ruïne is gebouwd met daarin een kluizenaar.

Het renovatieplan van Buro SantenCo, op basis waarvan het herstelplan is gemaakt.

De heremiet woont tegenwoordig in het Amsterdams Historisch Museum. Dit speelse element maakte vanaf ongeveer 1835 deel uit van het pretpark met theetuin, waarop Frankendael in die tijd sterk begon te lijken. Bezoekers genoten er op zondagmiddag van een concert in de open lucht. In 1867 werd Frankendael gekocht door de *Koninklijke Nederlandse Tuinbouwmaatschappij Linnaeus*, die er een tuinbouwschool vestigde.

Eenheid terugbrengen

Ook nu werd de landschapstuin weer danig veranderd. Grote delen van de beekloop werden gedempt, op open ruimten werden kweekbedden aangelegd en er werden talrijke soorten heesters en bomen aangeplant. Hieronder vele naalddoorten, zodat er zelfs een klein pinetum ontstond. Ook werd er een nieuw grintpad aangelegd met een uitgebreide collectie heesters en bomen, het zogeheten Witte Laantje of examenlaantje, waar leerlingen werden beproefd op hun kennis van planten en bomen. Dit laantje is onlangs bij de herinrichting per ongeluk zwaar geschonden tot woede van de vaste bezoekers van het park. De schade zal worden hersteld. De tuin direct achter de rechthoek rond de buitenplaats werd vanaf 1963 ontwikkeld tot heemtuin. De beheerder wilde zo ontwerpers laten kennis maken met wilde planten. Er werden voor ons land typische landschapjes aangelegd: een stukje begroeiende holle weg uit Limburg, een stukje duinen, een beek- en een bermlandschapje. De huidige landschapstuin is door al deze ontwikkelingen nogal versnipperd geraakt. De ontwerpster wil nu proberen de oude samenhang in de landschapstuin zoveel mogelijk te herstellen. De mensen begrijpen de

Het Witte Laantje. Foto auteur.

eenheid tussen de delen aan weerszijden van de lindelaan niet meer en zijn gaan spreken van de Heemtuin en de Springertuin.

Geen exacte reconstructie

Pogingen tot een exacte reconstructie van het oorspronkelijk ontwerp vindt de huidige ontwerpster overigens niet zinvol. Pinetum, Witte Laantje en Heemtuin maken immers net zo goed deel uit van de geschiedenis van Frankendael. Wel stelt zij enkele soms ingrijpende maatregelen voor zoals bijvoorbeeld het terugbrengen van de lindenlaan op de plaats van de kruidentuin, waartegen nog steeds te hoop wordt gelopen. Verder signaleert zij, dat de aansluiting van de beekloop op de gracht rond het huis door de aanleg van een vlonderpad in een moeras met riet verstopt is geraakt. Het water moet hier weer opengemaakt worden. De ruïne wordt gerestaureerd en om het water beter te laten doorstromen komt er een verbinding tussen de vijver en de nieuwe waterlijst rond het park. Zo ontstaat er in haar visie weer een harmonisch geheel tussen parkontwerpen uit verschillende perioden: de formele tuin uit de 18de eeuw, een landschappelijke tuin uit de 19de en een ontwerp volgens de laatste trends uit onze eeuw, inclusief een pad, waarvan óók skaters kunnen genieten.

Voor dit artikel is onder meer geput uit onderzoekspublicaties van dr. L.H. Albers en ir. A.W.J. Guinée en mijn participatie in de begeleidingsgroep voor de herinrichting.

Literatuur

- L.H. Albers en A.W.J. Guinée, *Frankendael, definitief ontwerp voor de historische tuinen*, oktober 2000.
- Anja Guinée en Lucia Albers, *Buitenplaats Frankendael, Groen, vakblad voor groen en landschap*, juni 2001.
- J.H. Kruizinga, *350 jaar Watergraafsmeer*, Buitten & Schipperheijn, Amsterdam, 1979.
- J.T.P. Bijhouwer, *Nederlandse tuinen en buitenplaatsen*, uit de Heemschutserie, Allert de Lange, 1942.